

UDK 339.5:327(497)
Biblid 0543-3657, 74 (2023)
Год. LXXIV, бр. 1187, стр. 133–159
Прегледни научни рад
Примљен: 17. 7. 2022.
Прихваћен: 14. 3. 2023.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2023.74.1187.6
CC BY-SA 4.0

Митко Арнаудов¹
Милица Турчић²

Иницијатива Отворени Балкан: могућност економске и политичке интеграције без безбедносне компоненте³

САЖЕТАК

Основни циљ Отвореног Балкана је економска интеграција земаља учесница, те као таква ова иницијатива не служи као замена приступању у ЕУ већ као елемент у том процесу. Истраживачко питање гласи: да ли је могућа дубља економска интеграција без потпуне политичке и безбедносне синхронизације земаља учесница Отвореног Балкана? Комплексност овог питања препознајемо у чињеници да је реч о државама учесницама које воде различиту безбедносну политику. Србија је декларисала војну неутралност, док су Северна Македонија и Албанија чланице НАТО. У раду се

¹ Научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд. Е-mail: mitko@diplomacy.bg.ac.rs. <https://orcid.org/0000-0002-3274-347X>.

² Истраживач сарадник, Институт за нуклеарне науке „Винча“ – Институт од националног значаја за Републику Србију, Универзитет у Београду. Е-mail: milica.curcic@vin.bg.ac.rs. <https://orcid.org/0000-0002-4326-4036>.

³ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за нуклеарне науке „Винча“ – Института од националног значаја за Републику Србију, финансираног од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација, број гранта 451-03-47/2023-01/200017.

анализирају домети економске интеграције, без усклађености држава учесница на политичком и безбедносном нивоу. Као пример ћемо искористити актуелне економске санкције са којима се суочава Руска Федерација услед, преваходно, безбедносних размимоилажења са политиком Запада. Покушаћемо да одговоримо на питање – да ли и у којој мери Отворени Балкан може да оствари пуне капацитете економске интеграције, истовремено изостављајући безбедносну политику држава учесница која није јединствена? У раду ће се приказати колико безбедносна и политичка позиционираност држава детерминише међудржавне економске односе у савременим међународним односима.

Кључне речи: Отворени Балкан, економска интеграција, међународна политика, безбедносна компонента, међународни односи, отворено тржиште.

The Open Balkans Initiative: The Possibility of Economic and Political Integration without a Security Component

SUMMARY

The main goal of the Open Balkans Initiative is economic integration. It is not an initiative that will replace EU accession but a process that should speed up integration. The research question is whether deeper economic integration is possible without a political and security component. The complexity of this issue is indicated by the fact that the countries-participants in the initiative have different security policies. Serbia has declared military neutrality, while North Macedonia and Albania are NATO members. Inter-state economic integration is almost impossible without coordination at the political and security levels. The sanctions that Russia is facing due to the Ukrainian conflict are not correlated with the Open Balkans but represent indicators of economic trends. Through these indicators, an answer to the question of whether and to what extent the Open Balkans can reach full economic integration if the security policies of the countries that are part of the initiative are not unified, will be reached. The goal is to show how the security and political positioning of states determine inter-state economic flows and, therefore, explain that it is very difficult to achieve full capacities of economic integration without a security and political component.

Keywords: Open Balkans, economic integration, international politics, security component, international relations, open market

Увод

Иницијатива Отворени Балкан покренута је у тренутку међународних превирања на економском, безбедносном и здравственом

плану.⁴ Основни циљ ове иницијативе, која је настала као идеја три лидера земаља на Западном Балкану, председника Србије и премијера Северне Македоније и Албаније, представља економску интеграцију наведених земаља с циљем креирања заједничког тржишта. Лидери поменутих земаља су већ током представљања саме иницијативе истакли да Отворени Балкан нема претензију да замени европске интеграције, као носећи спољнополитички циљ Србије, Северне Македоније и Албаније. Сврха ове иницијативе јесте да послужи као додатна смерница која ће унапредити економске и политичке оквири држава региона Западног Балкана за лакше и припремљеније приступање заједничком тржишту ЕУ. Успостављање четири европске слободе, односно слободно кретање људи, робе, капитала и услуга у оквирима Отвореног Балкана представљено је као могућност давања динамике европском путу земаља учесница како би оне истовремено могле да генеришу додатни економски раст.

Међутим, иницијатива се од свог конституисања суочава са политички детерминисаним изазовима, јер је у одређеним деловима јавног дискурса представљена не само као контратежа европским интеграцијама, већ и као паралелан процес Берлинском процесу у коме су укључени и Црна Гора, БиХ, као и тзв. Косово*. На самом почетку створен је опсежан медијски наратив који је поручивао да је Отворени Балкан иницијатива која ће заменити процес европских интеграција,⁵ затим да Отвореним Балканом лидери Србије, Албаније и Северне Македоније *de facto* покрећу процес који ће удаљити земље учеснице од учлањења у ЕУ, те изјаве које иницијативу тумаче као великосрпски пројекат⁶ осмишљен да служи искључиво интересима Србије. Временом је наратив против Отвореног Балкана ослабљен, што је неке теоретичаре довело до закључка да он није био усмерен према домаћем становништву, као питање политичког или економског популизма током изборних кампања.⁷ Основни мотив пружања отпора иницијативи Отворени Балкан јесте био страх, али сасвим друге врсте. Лидери ових држава бојали су се да ће иницијатива додатно отежати одвећ тешко наслеђе који прати процес изградње модерне државе и

⁴ У раду аутори помињу два термина када је реч о иницијативи, „Мини Шенген“, као и „Отворени Балкан“. Оба термина односе се на исту иницијативу, те је битно нагласити да је на почетку у политичком дискурсу коришћен термин „Мини Шенген“, да би потом добио званично име „Отворени Балкан“.

⁵ *Страхују од стварања алтернативе чланству у ЕУ*, Вијести, <https://www.vijesti.me/svijet/balkan/563882/strahuju-od-stvaranja-alternative-clanstvu-u-eu>, 8.7.2022.

⁶ *Кораћ: Отворени Балкан све више подсећа на идеју великосрпског и великоалбанског пројекта*, Политички.ба, <https://politicki.ba/vijesti/korac-otvoreni-balkan-sve-vise-podsjesca-na-ideju-velikosrpskog-i-velikoalbanskog-projekta/20403>, 7.7.2022.

⁷ Marko Tmušić & Stevan Rapačić, “The ‘Open Balkan’ initiative: an outward-directed populism”, *The Review of International Affairs*, vol. LXXIII, no. 1186, 27.

нације, мукотрпан процес који је у њиховом случају остао недовршен. Тиме би се, потенцијално, активирали статусни спорови, али и питања националних идентитета у изградњи. Такође, недовољно јасна перцепција чланства у ЕУ индуковала је доминантан негативан дискурс о иницијативи Отворени Балкан.⁸ Будући да је реч о веома болним питањима националне самосознаје, наратив је преточен у сувишност ове иницијативе с обзиром на постојање Берлинског процеса,⁹ као довољне одреднице пожељности европских интеграција региона.¹⁰ Из тог разлога не чуди да су се најзначајнији отпори успостављању четири основне слободе ЕУ на Западном Балкану, тј. иницијативи Отворени Балкан, појавили на Косову као и у Црној Гори,¹¹ као недржавотворној заједници, с једне стране, и идентитетски подељеној држави, с друге стране.

Кроз теоријску и емпиријску аргументацију претендујемо да пружимо научну експликацију стварних капацитета Отвореног Балкана. Овај истраживачки захват укључује питања – да ли је цео Западни Балкан спреман да постане део ове иницијативе, и кључно питање да ли је реално остварити пуну економску интеграцију, кроз успостављање заједничког тржишта уколико државе учеснице немају увек исту и усклађену спољну и безбедносну политику? У овом раду акценат неће бити стављен на питања ваљаности постојања иницијативе Отвореног Балкана, те питања да ли ова иницијатива негативно утиче на процесе европских интеграција у региону, као ни на компарацију са иницијативом Берлински процес. Тиме се креира погодно тло за будућа комплементарна истраживања ових значајних процеса који имају значајан утицај на мале субјекте међународног права попут Србије, Северне Македоније и Албаније.

Међузависност политике, економије и безбедности

Савремени међународни односи представљају комплексан амалгам у којем је веома тешко утврдити узрочно-последични однос између

⁸ Stefan Surlić, Andrijana Lazarević & Ljiljana Kolarski, "Integration vs Sovereignation, 'The Open Balkan' in the framework of status and identity disputes", *Srpska politička misao*, vol. 3, no. 77, 2022, 72.

⁹ Група за људска права тврди да 'Отворени Балкан негативно конкурише Берлинском процесу', Радио Слободна Европа, <https://www.slobodnaevropa.org/a/zb6-otvoreni-balkan-berlinski-proces/31902891.html>, 2.7.2022.

¹⁰ Курти: Западном Балкану треба Берлински процес за напредак ка ЕУ, Al Jazeera Balkans, <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2022/7/5/kurti-zapadnom-balkanu-treba-berlinski-proces-za-napredak-ka-eu>, 10.7.2022.

¹¹ Драган Ђукановић & Бранислав Ђорђевић, „Мали Шенген – концепт, имплементација и контроверзе”, *Међународни проблеми*, vol. LXXII, бр. 3, 2020, 601.

конститутивних елемената, па је озбиљан изазов постићи недвосмислене одговоре на питања попут овог – да ли економија има снажнији утицај на политичке токове, а самим тиме и на међудржавне односе? Тешко је установити да ли су политички односи условљени овим, економским предзнаком или је заправо тренд обрнут, тако да политичке прилике креирају економско окружење. Реалисти тврде да фокус истраживања међународне политике и њених конститутивних елемената треба да буде на откривању важних сила које покрећу међудржавне односе. У том контексту борба за моћ и национални интерес јесте фокус сваке суверене државе и носећа сила која покреће свет.¹² За компаративно одређивање моћи државе теоретичари најчешће користе способности и средства која су неопходна једном субјекту међународног права да оствари утицај на друге, па се препознају различите димензије моћи. У традиционалном промишљању безбедности у првом плану државе је одбрана њене територије, употребом војних средстава, што се означава димензијом војне моћи. У том контексту војна моћ представља најзначајнији облик моћи и перципира се као инструмент за остваривање безбедносне политике. Државе у континуитету увећавају своју војну моћ тако што или улажу нове ресурсе у своје војне потенцијале, или ступају у регионалне и међународне војне и безбедносне савезе и пактове. Међутим, иако иманентне реализму, димензије тврде моћи оличене у материјалним изворима и могућностима, превазилазе оквире овог приступа у савременим међународним односима, стога и други видови моћи добијају на значају. Тиме се у фокусу истраживања налази и економско-финансијска, техничко-технолошка, комуникационо-информациона, политичка и својеврсна демократско-друштвена моћ.¹³

Економска моћ представља неопходни чинилац како би се унапредило економско благостање и креирала унутрашња одрживост и стабилност државе и како би се држава боље позиционирала у међународној политици, ефективније заступала националне интересе, укључујући и своју националну безбедност. Ова врста моћи најчешће се изражава кроз финансијске, производне, енергетске и сировинске капацитете.¹⁴ У савременим економским анализама бруто друштвени производ се најчешће користи као показатељ економске моћи једне земље, а он се дефинише као „укупно створени домаћи доходак или укупна производња робе и услуга остварена у националној економији

¹² Jill Steans, Lloyd Pettiford, Thomas Diez & Imad El-Anis, *An Introduction to International Relations Theory*, Pearson, London – Milan, 2010, 54.

¹³ Драган Симић, *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Јавно предузеће службени лист СРЈ и Факултет политичких наука, Београд, 2002, 37.

¹⁴ Саша Мијалковић, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015, 79.

у разним облицима (укупни, по глави становника, према паритету куповне моћи, према паритету куповни моћи по глави становника итд.)”.¹⁵ С друге стране, политичку моћ тешко је измерити и она се у међународним односима најчешће изражава кроз утицај. „Утицај је део моћи који омогућава усмеравање понашања осталих политичких субјеката без коришћења силе”.¹⁶ У том контексту политичка моћ се може дефинисати као „циљ држава или политичких држава и елита; моћ као мера утицаја односно контроле; моћ као израз безбедности; и моћ као способност коришћења ресурса”.¹⁷ Уколико се војна, политичка и економска димензија моћи државе анализирају изоловано и одвојено, могу се добити одговори који расветљавају само део појаве које се истражују. Тако подаци о војном потенцијалу сукобљених страна или подаци о економској моћи без стављања у адекватан политички контекст могу да доведу до погрешних или супротстављених закључака.

У међународним односима говори се и о другим врстама моћи, међу којима посебно место заузима *мека моћ*. За разлику од *тврде моћи* у коју спада и способност да се други политички субјекти натерају да раде оно што иначе не би, претњом или обећањем награде, употребом војне или економске моћи,¹⁸ мека моћ се користи као инструмент да се добије оно што се жели. Ова привлачност произилази из културе, политичких идеала и вредности једне земље. Када се наше политике виде као легитимне у очима других, наша мека моћ је побољшана.¹⁹ Мека моћ може такође да почива на привлачности идеја, културе или способности постављања агенди кроз стандарде и институције које обликују преференције других.²⁰ Ипак, компоненте унутар тврде моћи, као и међуоднос између тврде и меке моћи не треба посматрати као супротстављене категорије, имајући у виду чињеницу да заправо оне оснажују једна другу и имају исту функцију – остваривање националних интереса. Тако механизам за остваривање националних интереса обухвата елементе тврде моћи, односно војне и економске чиниоце, али и елементе меке моћи попут политичких чинилаца, културног и историјског контекста. Државе које следе постулате

¹⁵ The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), *Gross Domestic Product*, <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=1163>, 16.8.2022.

¹⁶ Oskar Krejčí, *Mezinárodní politika*, Praha, Ekopress, 2010, 188 према: Душан Пророковић, *Регионална безбедност и теорија реализма: Студија случаја Арктик*, Докторска дисертација, Факултет безбедности, Београд, 2017, 93.

¹⁷ Саша Гајић, „Моћ у савременим међународним односима”, *Нова српска политичка мисао*, 2006, бр. 1–4, 157.

¹⁸ Robert Keohane & Joseph Nye, *Power and Interdependence*, Longman, Boston, 2011, 216.

¹⁹ Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004, IX.

²⁰ Robert Keohane & Joseph Nye, “Power and Interdependence”, *op. cit.*, 216.

реализма треба да пронађу начин да максимизују сопствене националне интересе у свету који је још увек дефинисан хегемонистичком спољном политиком једне државе.²¹

Савремене државе користе различите механизме за остваривање дефинисаних националних интереса, међу којима је и концепт сарадње, стварањем различитих савеза и иницијатива. Схватање неолибералних институционалиста, на челу са Робертом Кохејном, јесте најпогодније за разумевање концепта сарадње, те они виде институционалну сарадњу држава као учинковит модел за превазилажење сукоба између држава, али и остваривања њихових интереса, јер државе као рационални егоисти ступају у савезе како би остварили своје интересе.²² Неолиберални институционализам прихвата реалистичко виђење рационалне и егоистичке природе држава и покушава да докаже да је могуће да „рационални егоисти сарађују чак и у анархичном свету“.²³ Под сарадњом се подразумевају односи засновани на узајамном пристанку учесника, те односи који не почивају на претњама и сили. Такви односи најчешће су оличени у институционалном аранжману међународне организације, а ређе у режиму формализованих норми.²⁴ Тако Цервис, Нај, Кохејн и Бауман указују на значај сарадње у међународним односима, посебно на оне које се испољавају кроз мултилатералне облике и институционалног удруживања. Заговорници либералног институционализма у први план истичу политичку, економску и културну сарадњу у уловима сложене међузависности проистекле на основама техничко-технолошког напретка.²⁵ Према схватању неолибералних институционалиста, државе представљају чиниоци који креирају институције како би унапредили реализацију заједничких интереса. „Интереси се прво одређују изван институционалног контекста (индивидуални приоритети су егзогени и они се дефинишу изван институционалног контекста), а потом државе успостављају институције како би олакшале остваривање својих заједничких интереса.“²⁶ У том светлу треба посматрати и иницијативу

²¹ Vladimir Trapara, "Critique of the critique: why realist opponents of liberal hegemony miss the target?", *The Review of International Affairs*, vol. LXXIII, no. 1185, May–August 2022, 23.

²² Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984, 57.

²³ Chris Brown & Kirsten Ainley, *Understanding International Relations – 3th edition*, Palgrave, Mac Millan, New York, 2005, 46.

²⁴ Јелена Милићевић-Пророковић, „Либерални институционализам“, у М. Липовац и Д. Живојиновић (ур.), *Међународна безбедност: теоријски приступи*, СИЦ и Академска књига Београд, 2014, 186.

²⁵ Драган Симић, „Наука о безбедности-савремени приступи безбедности“, *op. cit.*, 36.

²⁶ Корнелија Навари, „Либерализам“, у П. Вилијамс (ур.), *Увод у студије безбедности*, Службени гласник и Факултет безбедности, Београд, 2008, 85.

Отворени Балкан, као модел сарадње посредством којег државе теже да остваре економске интересе.

Наведене теоријске премисе комплексног међуодноса различитих компоненти можемо да анализирамо путем студије случаја на примеру сукоба у Украјини. У први мах чини се да политички и безбедносни интереси имају примат у односу на економске интересе, те да политичке и безбедносне стратегије узрочно-последично детерминишу економску политику. У теоријском смислу, ова претпоставка би морала да буде тачна јер је угрожен витални национални интерес Украјине,²⁷ односно суверенитет и територијални интегритет. Ипак, на овом примеру приметни су одређени „шумови“, пре свега када јер реч о ресурсима важним за одрживост националних економија. Сувише је рано да се пружи одговор на питање – да ли је трговинска размена Запада са Руском Федерацијом изнуђена, услед капацитета природних ресурса Москве? С друге стране, битно је поставити питање да ли Западу одговара такав модел трговинске размене са Русијом у којем одржавају руску економију на примарном нивоу развоја, док истовремено користе природне ресурсе које Москва има за изградњу савремене економске инфраструктуре и системе утемељене на високотехнолошким капацитетима. Овакав приступ у обрнутом кругу трговинске размене поново чини руску економију зависном. Тиме се ствара двострука економска међузависност умрежена на начин да ниједна страна не може једноставно да преузме радикалне и брзе кораке ка смањењу међузависности, иако глобализовани свет подразумева вишеструку, мултидимензионалну и мултисекторску међузависност. У прилог овој тврдњи иде и ниво економске сарадње између Руске Федерације и Европске уније у периоду пре почетка оружаног сукоба на украјинској територији, која се мерила у стотинама милијарди евра.

Заправо, према званичним подацима Европске уније, Русија је 2021. била пети највећи трговински партнер ЕУ, представљајући 5,8% укупне робне размене Уније са светом. С друге стране, ЕУ је 2020. године била први трговински партнер Русије, чинећи 37,3% укупне робне размене земље са светом. Односно, 36,5% увоза Русије је долазило из ЕУ, док је 37,9 одсто извоза Русије пласирано на тржиште ЕУ. У 2021. укупна робна размена између Русије и ЕУ износила је 257 милијарди евра. Увоз ЕУ је

²⁷ Иако у теорији постоје бројна размимоилажења у вези разумевања националног интереса, постоји консензус да је један од најзначајнијих националних интереса опстанак државе. Тако Кенет Волц сматра да понашање државе у складу са својим националним интересима подразумева да је држава преиспитала своје захтеве у сфери безбедности и тежи да их реализује. Остваривање националних интереса подразумева пажљиво планирање дипломатских и војних активности како се не би угрозио опстанак државе. Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, University of California, Berkeley, 1979, 134.

износио 158,5 милијарди евра и доминирали су гориво и производи рударства – посебно минерална горива (98,9 милијарди евра, 62%), дрво (3,16 милијарди евра, 2,0%), гвожђе и челик (7,4 милијарде евра, 4,7%) и ђубрива (1,78 млрд., 1,1%). Извоз ЕУ у 2021. износио је 99,0 милијарди евра. Реч је о машинама и опреми (19,5 милијарди евра, 19,7%), моторним возилима (8,95 милијарди евра, 9%), фармацеутским производима (8,1 милијарди евра, 8,1%), електричној опреми и машинама (7,57 милијарди евра, 7,6%), и пластици (4,38 милијарди евра, 4,3%).²⁸ У том смислу није реч само о вишеструкој међузависности утемељеној искључиво на законима тржишта, односно понуде и потражње, већ о својеврсној суштинској увозно-извозној међузависности за производе за које није једноставно пронаћи алтернативу, односно заменити их или пронаћи алтернативног добављача и увозника средњорочно посматрано.

Зато, посматрано из перспективе актуелног украјинског сукоба, тешко је установити која компонента у међународним односима има примат. Да ли су то економски интереси, науштрб политичких и безбедносних интереса, или ипак доминантну улогу играју политички и безбедносни интереси на штету економије, националне и међународне. Кроз ову призму биће анализирано питање да ли су капацитети иницијативе Отвореног Балкана довољни да се оствари јединствено регионално тржиште у ситуацији када државе учеснице иницијативе формално деле исте политичке вредности, принципе и тежње, али често имају супротстављене позиције и ставове у домену спољне и безбедносне политике. Антагонизми држава учесница Отвореног Балкана исказују се не само у регионалном, већ и у ширем европском контексту, што је двоструко детерминисано, како политичким приликама и реалношћу у региону тако и на европском и међународном нивоу.

Од „Мини Шенгена“ до званичне иницијативе Отворени Балкан

Путем предложеног теоријског оквира погодно је анализирати и регионалне иницијативе, укључујући и оне на Западном Балкану. Непосредно пре почетка ковид пандемије, 10. октобра 2019. године, председник Србије и премијери Албаније и Северне Македоније у Новом Саду потписали су декларацију о намерама о успостављању „Малог Шенгена“ између три земље.²⁹ Отворени Балкан је утемељен у

²⁸ *EU trade relations with Russia. Facts, figures and latest developments*, The European Commission's trade department, https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/russia_en, 18.7.2022.

²⁹ Вучић, Заев и Рама потписали декларацију о слободном протоку робе и људи, Радио Слободна Европа, <https://www.slobodnaevropa.org/a/vucic-zaev-rama-novi-sad/30209132.html>, 16.7.2022.

жељи да се успоставе принципи четири слободе по узору на Европску унију и на европско јединствено тржиште, односно слобода кретања робе, људи, услуга и капитала. Сличне иницијативе постојале су још с краја Другог светског рата када је започето формирање Економске уније Бенелукса 1944. године, на начелима на којима данас функционише Европска унија, а нешто касније и Нордијског савета 1952. године.³⁰ Ови облици сарадње развијали су се паралелно са Европском економском заједницом и Саветом Европе и увек су били комплементарни са њиховим радом. Треба апострофирати да су наведени облици сарадње били усклађени са евроатлантизмом имајући у виду чињеницу да је већина држава учесница већ била или постала и чланица НАТО.³¹

Иницијатива Отворени Балкан усклађена је са постојећим регионалним платформама и иницијативама регионалне економске сарадње у оквиру Западног Балкана. Представља прву платформу коју су креирали и реализују представници држава на Западном Балкану, чинећи је тако аутентичним регионалним пројектом утемељеним на регионалној сарадњи.³² Лидери Србије, Северне Македоније и Албаније, након потписивања прве декларације, истакли су да учествовање у овом пројекту подразумева и наставак поштовања преузетих обавеза које свака земља има у процесу приступања Европској унији. Такође, препознају се постојећи механизми кроз друге иницијативе регионалне економске сарадње, попут заједничког регионалног тржишта³³ и Акционог плана за његово успостављање као део Берлинског процеса, ЦЕФТА 2006 споразума, као и обавезе и договоре у оквирима Транспортне заједнице. У европским размерама процењује се да западнобалканско тржиште, од приближно двадесет милиона становника, може да буде веома повољно и привлачно за нове стране директне инвестиције које би требало да допринесу економском развоју.³⁴

³⁰ Ана Лакићевић, „Околности оснивања, развој и облици сарадње држава Бенелукса”, у Драган Ђукановић, (ур.), *Међународни форуми за сарадњу у Европи: упоредни модели*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2007, 53–67.

³¹ Драган Ђукановић и Марко Дашић, „Моделирање регионалне сарадње на Балкану након 1999. године: европска искуства и њихова примена”, *Међународни проблеми*, vol. LXXIII, бр. 4, 2021, 619.

³² Rama, Vučić i Zaev otvorili samit inicijative Otvoreni Balkan, *Pregovori o pregovorima/Beogradska otvorena škola*, <https://eupregovori.bos.rs/progovori-o-pregovorima/vesti/291/3875/rama-vucic-i-zaev-otvorili-samit-inicijative-otvoreni-balkan.html>, 22.8.2022.

³³ У овом раду на различитим местима се помиње заједничко тржиште, као и јединствено тржиште у оквирима иницијативе Отворени Балкан. Аутори рада наглашавају да је реч о јединственом/заједничком тржишту, те да оба термина имају исто значење у контексту овог рада.

³⁴ Trieste Western Balkans Summit 2017 – Declaration by the Italian Chair, <https://europa.rs/trieste-western-balkans-summit-2017-declaration-by-the-italian-chair/?lang=en>, 22.1.2023.

Декларација о намерама, потписана у Новом Саду,³⁵ залаже се за елиминисање граничних контрола и осталих баријера у циљу лакшег кретања у региону до 2021. године, а истовремено тежи да омогући грађанима држава учесница да путују у оквирима региона само уз личну карту. Такође, ова декларација предвиђа отворено тржиште рада за грађане држава учесница уколико имају потврду о својим професионалним квалификацијама. У декларацији се истиче и намера о међусобном признању диплома између држава учесница, бољу сарадњу у борби против организованог криминала и пружање међусобне помоћи у случају природних непогода. Током 2019, 2020. и 2021. године, према актуелним подацима Привредне коморе Србије,³⁶ одржано је низ састанака и форума (у Новом Саду, Тирани, Охриду, Скопљу, Београду и Нишу) у оквиру којих је потписано више декларација и споразума којим је Отворени Балкан добио међународноправни оквир и смернице за конкретне активности ка достизању постављених циљева. У оквирима иницијативе Отворени Балкан до сада је потписано 13 споразума.³⁷

Меморандум о разумевању и трговинским олакшицама јесте први уговор у оквирима иницијативе Отвореног Балкана који је потписан у јулу 2021. године, а којим се дефинишу области сарадње које би допринеле трговинским олакшицама између земаља учесница иницијативе. Меморандум је заправо послужио Привредној комори Србије као мапа пута за потписивање Меморандума о разумевању о радним дозволама, који представља оквир за рад на омогућавању слободног приступа тржишту рада за све грађане Србије, Северне Македоније и Албаније под једнаким условима који грађани имају у својој држави, односно подједнаким условима у оквирима држава учесница Отвореног Балкана.

У јулу исте године потписан је и Меморандум о разумевању о сарадњи у катастрофама, како би земље несметано сарађивале у случајевима природних непогода и катастрофа и пружале међусобну подршку и помоћ.

Исте године у децембру потписан је и један од најзначајнијих споразума за грађане држава учесница, односно Споразум о условима за слободан приступ тржишту рада на Западном Балкану (мисли се на

³⁵ *Joint Declaration By The President of the Republic of Serbia, Prime Minister of the Republic of Albania and the Prime Minister of the Republic North Macedonia On Implementing The EU Four Freedoms in the Western Balkans*, Привредна комора Србије, https://api.pks.rs/storage/assets/Deklaracija_Novi_Sad1.pdf, 12.7.2022.

³⁶ *Пут ка четири слободе*, Привредна комора Србије. Интернет: <https://pks.rs/open-balkan>, 16.7. 2022.

³⁷ *Потписани споразуми и документа у оквиру иницијативе Отворени Балкан*, Привредна комора Србије, <https://pks.rs/open-balkan-sporazumi/potpisani-sporazumi>, 6.7.2022.

слободан приступ тржишту рада у оквирима држава учесница, јер до овог тренутка нису сви политички ентитети у региону део ове иницијативе) који омогућава да сваки грађанин има приступ тржишту рада под истим условима као и локално становништво.

Реч је о споразумима који умногоме доприносе олакшавању бирократских процедура за грађане држава учесника, али и за привредни сектор који се бави увозом и извозом. Такође, на пољу царинске процедуре знатно су поједностављени бирократски захтеви, те увоз и извоз робе, како у оквирима Отвореног Балкана тако и за робу која улази споља. Када је реч о тржишту рада, за грађане држава учесница кључно је међусобно повезивање шема за електронску идентификацију грађана који омогућава слободан приступ тржишту рада путем локалних е-Управа и јединствених ИД бројева. На пољу царинских процедура сарадња у области безбедности хране умногоме доприноси повећању конкурентности, пре свега за локалне произвођаче пољопривредних производа. У овом домену битне су и олакшице које уживају привредни субјекти у оквирима Отвореног Балкана због могућности мањег застоја на границама за робу пореклом из Отвореног Балкана. Поред директних бенефита за привреду, међусобним признавањем академских квалификација додатно се поспешује и омогућава бржи и лакши приступ тржишту рада. Уз то државе учеснице Отвореног Балкана потписале су и споразуме о сарадњи у областима туризма, омогућавајући тако привредним субјектима који се баве делатношћу туризма да креирају заједничке понуде својих услуга, а споразуми који се тичу сарадње у области културе такође доприносе свеобухватнијој промоцији културних различитости у оквирима Отвореног Балкана.³⁸

Анализом до сада потписаних споразума у оквиру иницијативе Отвореног Балкана може се констатовати да је реч о економском пројекту који пружа бројне олакшице у пословању привредним субјектима из Србије, Северне Македоније и Албаније, а пре свега грађанима ових земаља. Иницијатива пружа повећање видљивости професионалних и стручних квалификација на регионалном тржишту рада у оквирима Отвореног Балкана, што доприноси повећању конкурентности на тржишту рада, а тиме и отварању пословних прилика. Регионално тржиште рада у оквирима Отвореног Балкана³⁹ доприноси смањењу свепрожимајућег процеса имиграције младих и

³⁸ Потписани споразуми и документа у оквиру иницијативе *Отворени Балкан*, Привредна комора Србије, <https://pks.rs/open-balkan-sporazumi/potpisani-sporazumi>, 6.7.2022. Детаљније о споразумима који су потписани у оквирима Отвореног Балкана у Додатку 1 овог рада.

³⁹ Према актуелним подацима Привредне коморе Србије, имајући у виду број становника Србије, Северне Македоније и Албаније, реч је о тржишту од укупно 11,9 милиона становника. „Пут ка четири слободе”, *op. cit.*

висококвалификованих кадрова, што је тренд у порасту у последњих двадесет година на простору целог Западног Балкана. Очекивани бољи стандард живота, који се као циљ намеће из реализације споразума у оквирима Отвореног Балкана, доприноси економској стабилности и одрживости, што посредно утиче на смањење безбедносних ризика у региону, нарочито оних са капацитетом преливања између држава. Бољи економски услови живота и подизање животног стандарда има свепожимајући утицај у савременим околностима, укључујући и оне који се тичу пружања стабилног и безбедносно одрживог окружења.

Економска иницијатива са политичким и безбедносним премисама

Иницијатива Отворени Балкан створила је економске, трговинске и привредне могућности за компаније и привредне субјекте који послују у државама учесницама ове иницијативе. Међутим, новонастале међународне околности након избијања украјинског сукоба утицале су да једно питање остане отворено. Наиме, од почетка украјинског сукоба међународни поредак је ушао у етапу такозване блоковске подељености на државе које осуђују руске оружане активности на територији Украјине, на оне које отворено подржавају актуелну руску војну операцију, као и на оне које су се изјасниле да стриктно подржавају међународноправни поредак, те позивају на поштовање међународног права и принципа. У том контексту, када анализирамо иницијативу Отворени Балкан и политичке ставове о овој иницијативи, уочава се неприхватање иницијативе као својеврсног путоказа на европском путу кроз креирање јединственог регионалног тржишта. Заправо политичке елите на Западном Балкану немају јединствено разумевање циљева које би требало достићи путем ове иницијативе, нити како ће се оно одразити на европску перспективу целог региона. Подељена мишљења нису само на равни шест актера на Западном Балкану, већ и на унутрашњем нивоу. Тако, иако је Албанија део ове иницијативе опозициони политичари у тој земљи, попут Салија Берише, истичу да Отворени Балкан није пројекат који је у интересу Албаније, иако актуелна албанска власт подржава овај процес.⁴⁰ Крајем децембра 2021. године одређене резерве према иницијативи Отвореног Балкана изразио је и председник Северне Македоније Стево Пендаровски, уз објашњење да ова иницијатива не може бити успешна уколико не обухвати све земље Западног Балкана.⁴¹ На сличну констатацију Пендаровског, али из другог угла, надовезује се

⁴⁰ *Protesti u Tirani zbog dolaska Vučića*, Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/tirana-protesti-vu%C4%8Di%C4%87-otvoreni-balkan/31618133.html>, 22.8.2022.

⁴¹ *Osmani i Pendarovski izrazili rezerve prema inicijativi 'Otvoreni Balkan'*, Радио Слободна Европа, <https://www.slobodnaevropa.org/a/otvoreni-balkan-osmani-penderovski/31610480.html>, 15.12.2022.

и новинар Дејан Шајиновић који каже да ова иницијатива није у потпуности оживела ни у државама учесницама, а тек не у потенцијалним учесницама.⁴² С друге стране, неки политичари, попут Милорада Додика,⁴³ сматрају да њихове земље, у овом случају Босна и Херцеговина, треба да заузму учешће у овом процесу док њихова земља, због начина доношења одлуке, до данас није прихватила позив да се прикључи овој иницијативи. У том контексту је заменица председавајућег Савета министара и министарка спољних послова Босне и Херцеговине, Бисера Турковић, недавно истакла да „верује у Берлински процес, те да не види зашто би било потребе да се све то удвостручи новима иницијативама”, притом мислећи на Отворени Балкан.⁴⁴ Када је реч о подељеним ставовима Босне и Херцеговине по питању Отвореног Балкана може се уочити двосмерна политика, те је једно крило предвођено бошњачким руководством резервисано према овој идеји, док се званична Бањалука и српско руководство залажу за учешће Босне и Херцеговине у оквиру Отвореног Балкана, али без подршке бошњачких и хрватских колега позитивна одлука о томе готово да није могућа.

Отворени Балкан био је суочен са бројним оспоравањима, у којима је предњачила политичка елита из Приштине, постављајући дискурс да је реч о механизму који би требало да допринесе реализацији идеје о такозваном српском свету.⁴⁵ Релевантност ове критике од самог старта је упитна, јер се на основу до сада потписаних споразума може утврдити да је пре свега реч о економској иницијативи. С друге стране, ако посматрамо идеју „српског света” као пројекат чији је циљ уједињење свих Срба у региону у једну државу, у том случају би фокус иницијативе пре свега био на интеграцији Босне и Херцеговине, а самим тиме и Републике Српске у Отворени Балкан, имајући у виду актуелну демографску структуру на Западном Балкану, као и чињеницу да највећи број Срба који живи изван територије матичне земље су управо Срби у Републици Српској, односно у БиХ. Друга критика на коју су се позивале приштинске власти, а користиле је као оправдање зашто не желе да буду учесник у иницијативи Отвореног

⁴² „Отворени Балкан” – перспектива или клопка за национални интерес, Глас Српске, <https://www.glassrpske.com/cir/plus/teme/otvoreni-balkan-perspektiva-ili-klopka-zanacionalni-interes-ocuvanje-identiteta-sa-manjim-trokovima/452614>, 22.1.2023.

⁴³ Dodik: Džaferović i Komšić ponovo odbili da podrže Otvoreni Balkan, Politika, <https://www.politika.rs/sr/clanak/512709/Dodik-Dzaferovic-i-Komsic-ponovo-odbili-da-podrze-Otvoreni-Balkan>, 22.8.2022.

⁴⁴ Turković: Verujemo u Berlinski proces, nisu potrebne nikakve nove inicijative, Kosovo online, <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/turkovic-verujemo-u-berlinski-proces-nisu-potrebne-nikakve-nove-inicijative-20-1>, 23.1.2023.

⁴⁵ Анализа: „Отворени Балкан” се може показати као лоша идеја, Anadolu Agency, <https://www.aa.com.tr/ba/analiza-vijesti/analiza-otvoreni-balkan-se-mo-C5%BEepokazati-kao-lo-C5%A1a-ideja/2618782>, 12.7.2022.

Балкана, јесте тврдња о непризнавању такозваних косовских докумената.⁴⁶ Међутим, и овај аргумент привремених приштинских власти такође нема утемељења имајући у виду чињеницу да је Приштина већ део бројних регионалних иницијатива, заједно са Београдом, те српске власти нису оспоравале њено учешће у постојећим регионалним иницијативама за сарадњу и поред постојећег спора око једностраног проглашења косовске независности.

Када је реч о Црној Гори, политичка елита у Подгорици дуго се држала резервисано у односу на предлог за учешће те земље у Отвореном Балкану, уз тврдњу да постоји реална шанса да Црна Гора постане пуноправна чланица ЕУ пре осталих актера у региону,⁴⁷ па сматрају да би им у учешће у Отвореном Балкану успорило очекивану европску интеграцију. Међутим, ако имамо у виду изјаву актуелног грчког премијера који се залаже за убрзану интеграцију Западног Балкана у року од десет година, односно тек 2033. године, све изгледније је да су предвиђања подгоричких политичара нереална из два конкретна разлога: први разлог проистиче из чињенице да у ЕУ данас не постоји консензус, ни механизам⁴⁸ којим би Унија могла да апсорбује нове државе чланице без обзира на испуњеност приступних критеријума. Ова околност произлази из деценијских унутаревропских институционалних превирања, због актуелних безбедносних ризика на европском континенту, али и због ставова грађана држава чланица Уније који се изричито противе пријему нових држава чланица. Имајући у виду став грађана ЕУ по питању политике проширења, логично је закључити да је и за европске политичаре пријем нових држава чланица изузетно непопуларан политички потез на националном нивоу. Други разлог јесте проблем са којим се суочава Западни Балкан у регионалним оквирима, као последица актуелних регионалних спорова и бројних нерешених питања за које Брисел, али и поједине државе чланице, изричито инсистирају да буду разрешени пре пријема нових чланица.

⁴⁶ Kurti: Nema „Otvorenog Balkana” sa zatvorenom Srbijom; Neučestvovanje na samitu u SAD nije smak sveta, Ekonomijaonline.com, <https://kossev.info/kurti-nema-otvorenog-balkana-sa-zatvorenom-srbijom-neucestvovanje-na-samitu-u-sad-nije-smak-sveta/>, 11.11.2022.

⁴⁷ Црна Гора тренутно није заинтересована за Отворени Балкан: Приоритет заједничко тржиште под окриљем ЕУ, Вијести, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/562428/crna-gora-trenutno-nije-zainterisovana-za-otvoreni-balkan-prioritet-zajednicko-trziste-pod-okriljem-eu>, 12.7.2022.

⁴⁸ У оквирима Европске уније одлуке по питању политике проширења се доносе консензусом свих држава чланица. У том контексту је изнет став да Европска унија данас нема механизам којим би био омогућен пријем нових држава чланица услед непостојања заједничког става по питању њиховог пријема, будући да је за такву одлуку потребан консензус. Хипотетички, механизам којим би био омогућен пријем нових држава чланица јесте већинско доношење одлука или двотрећинско, што у овом тренутку није предвиђено у оквирима Уније.

Посматрано кроз историју може се уочити да се политика проширења ЕУ кретала логиком геостратегије, међутим данас Западни Балкан у том смислу не представља изазов на врху европске агенде, јер у географском смислу свакако је реч о простору унутар „утробе“ ЕУ. И поред потенцијалних безбедносних ризика на Западном Балкану, реални капацитети за дестабилизацију региона су на веома ниском нивоу, те можда је и то један од разлога што у актуелним околностима Западни Балкан не изазива велику пажњу Брисела по моделу убрзане интеграције зарад осигурања стабилности. Приликом анализе досадашњих достигнућа у оквирима иницијативе Отвореног Балкана приметно је да овај пројекат премашује искључиво економска питања, иако државе које су његови покретачи инсистирају на економској интеграцији. Управо, ставови из Подгорице и Приштине представљају показатељ да су економски токови умногоме детерминисани политичком подршком, али и безбедносном политиком. Неаргументовано инсистирање Приштине на тзв. српском свету, као један од разлога зашто тзв. Косово* не намерава да постане део Отвореног Балкана, сведочи како политичке одлуке и ставови умногоме детерминишу економске токове, укључујући иницијативе и интеграцију. Такође, политички став званичне Подгорице о томе да ће Отворени Балкан негативно утицати на убрзану европску перспективу Црне Горе представља још један показатељ доминантности политичких одлука на економска кретања, у овом конкретном случају.

На основу наведеног намеће се питање о реалним потенцијалима економске интеграције, утемељене на принципима четири слободе кретања, без политичке координације. Упитност ове логике постаје уочљива по питању учешћа, што је заправо далеко од конкретних корака и процеса дубље економске интеграције. Целовита укљученост Западног Балкана у оквирима Отвореног Балкана изгледа као изразито удаљен и недостижан циљ у условима јасне политичке координације између свих шест актера на Западном Балкану. Уколико један савез или иницијатива претендују да интегришу државе које на међународном плану заузимају различите политичке позиције, о њима се мора постићи сагласност већ на самом почетку, како би се избегла будућа размимоилажења. Узрок непостојања консензуса око неких политичких питања између чланица Отвореног Балкана треба потражити у политичкој традицији на западном Балкану, где се међувладина и међупарламентарна сарадња актера не одвија истом динамиком као економска, без јасних индикатора да би се таква ситуација могла ускоро променити.⁴⁹

⁴⁹ Драган Ђукановић и Милан Крстић, „Регионална сарадња на Западном Балкану – дугорочно чекање на чланство у Европској унији и/или „Балканска унија“, *Српска политичка мисао*, vol. 71, бр. 1, 2021, 22.

Студија случаја: зависност економске интеграције од политичких токова на примеру сукоба у Украјини

Предности примене студије случаја огледају се у богатству теоријских импликација које садржи проучавање појединачног случаја, као и холистички приступ, односно тежња да се очува целина случаја, његов јединствени карактер и развој.⁵⁰ Применом студије случаја претендује се стицање дубинских увида у политичке, економске и безбедносне димензије сукоба у Украјини како би се покушало идентификовати економски и политички токови. С обзиром на то да истраживана појава представља динамичан социјални процес, потенцијални добијени резултати овог истраживања могу бити погодни за будуће теоријско уопштавање.

Сукоб у Украјини указује да у 21. веку, када је глобализација постала свеобухватна у свим порам друштва, политички и безбедносни интереси уживају својеврстан примат у односу на економске интересе. У теоријском смислу потврђена је теза представника теорије реализма да се велике силе примарно надмећу за светску доминацију користећи механизме војне моћи. Иако се на почетку 21. века веровало да је примарни интерес савремене међународне политичке елите креирање бољих услова живота за грађане кроз механизме сарадње, испоставило се да безбедносно-стратешки интереси и даље уживају доминацију у односу на глобалне и националне економске интересе. У противном, мало је вероватно да би се било који политички челник упустио у оружане акције које непосредно и негативно утичу на економске токове, стварајући дугорочне последице на економском плану. Из наведеног произилази став да је економска интеграција и сарадња у највећем делу условљена политичким ставовима и безбедносним позицијама. Пример савременог свепрожимајућег условљавања и међузависности између политике, безбедности и економије јесте и вођење актуелне спољне политике Србије, као и њене интеграције у ЕУ, односно теза да је „највећи спољнотрговински партнер Србије ЕУ на коју се односи преко половине укупног извоза и увоза Србије⁵¹, те је због тога опредељење Србије да се прикључи Унији свакако њено стратешко опредељење у спољној политици”.

Од почетка сукоба у Украјини приметно је да су државе које су најоштрије осудиле руске војне активности на територији Украјине, истовремено успоставиле и бројне механизме економских санкција

⁵⁰ Славица Шевкушић, „Квалитативна студија случаја у педагошким истраживањима: сазнајне могућности и ограничења”, *Зборник института за педагошка истраживања*, vol. 40, бр. 2, 2008, 240.

⁵¹ *Највећи трговински партнер Србије у 2021. години, ЕУ у Србији - Трговина*, <https://europa.rs/trgovina/>, 3.3.2023.

против Русије, као врсту политике кажњавања. Дрastiчно су преусмерени бројни економски токови, не само са Русијом већ и у међународној економији, чиме су доведене постојеће економске руте под знак питања. Сукоб у Украјини представља најсавременији пример који показује да политичка савезништва и безбедносне позиције умногоме делују узрочно-последично на економске токове. С једне стране они их детерминишу уколико постоји сарадња, или их блокирају уколико дође до политичких и безбедносних неслагања, или до отворених непријатељстава.

Ако оставимо по страни узроке за почетак оружаних сукоба на територији Украјине, као и принципе и правила међународног права, те изоставимо питање о оправданости овог рата, посматрано из угла политичких и безбедносних интереса долазимо до става који нам говори да у савременим међународним односима политичке одлуке и безбедносне процене детерминишу економска савезништва. У случају Украјине значај политичких и безбедносних савезништва условљава економске одлуке. И поред доношења огромних економских последица ова савезништва опстају иако делује да у одређеним тренуцима постоје отворена неслагања између савезника.

На примеру ЕУ, у контексту сукоба у Украјини, показало се да је ово савезништво снажно с обзиром на координисаност политика држава чланица по питању економских санкција које се спроводе против Русије, а које истовремено значајно утичу на слабљење капацитета европске економије као целине, али и њених појединих држава чланица које трпе снажне последице због наметнутих санкција. Иако су одређене државе чланице ЕУ изузете од појединих санкција које се односе на директну трговинску размену са Руском Федерацијом, попут Мађарске, ипак обим наметнутих санкција које је усвојила ЕУ, а истовремено прихватила Будимпешта, сведоче о снажним политичким интеграцијама на европском нивоу које, чини се, пркосе све већим економским губицима наносећи тако огромне последице и економији ЕУ, поред руске економије. Као пример можемо навести контрафактуалну анализу коју су спровели истраживачи лондонског Центра за истраживање економске политике (CERP). У првих пола године рата укупни руски увоз био је нижи за 40% од оног који би се остварио да до рата није дошло. Смањени увоз се односи и на компоненте за (војну) индустрију. Због тога је производња аутомобила у 2022. била 67% нижа него у 2021. Парадоксално, супституцију увоза угрожавају управо увозне санкције. Заправо, санкције су субоптималне и нарушавају економске везе, што погађа и Европу. Укупан увоз руских енергената, према „Евростату“, био је готово сто милијарди евра у 2021. а удео Русије у укупном извозу ЕУ је растао. Након почетка оружаног сукоба на територији Украјине поменути удео је за 9,5% опао на око пет већ до јесени. Током 2022. доток кроз руске гасоводе у ЕУ је са 40%

укупног увоза гаса спао на мање од десет. Забране и „плафонирање“ цена нафте, према скоријим проценама, Русију коштају око 160 милиона евра дневно, а пад њеног удела у извозу у ЕУ још је већи, са четири на испод два одсто. Тако долазимо до једноставног следа: пад увоза енергената и друге робе из Русије подигао им је цену и допринео општој инфлацији на континенту. Инфлација, која је у децембру у ЕУ износила 10,4% (од 5,6% у Шпанији до 25% у Мађарској), смањила је куповну моћ, тј. агрегатну тражњу. То је делом последица руских мера, као што је обавеза плаћања у рубљама и делимичан прекид снабдевања кроз гасовод „Јамал“.⁵²

У том контексту занимљива је компаративна анализа са иницијативом Отворени Балкан. Иако је реч о иницијативи која је веома удаљена од принципа, стандарда и правила који постоје на простору јединственог европског тржишта, односно на нивоу Отвореног Балкана потребно је још много тога ускладити како би се дошло до круцијалног циља ове иницијативе. Управо најчешће политичка, али и суштинска размимоилажења између држава учесница могу да утичу на успоравање процеса ка креирању јединственог регионалног тржишта. Већ на самом почетку Отворени Балкан био је суочен са одбијањем дела политичких субјеката да узму активно учешће у овом пројекту, док постојећи учесници иницијативе, иако деле исту политичку и економску визију о Отвореном Балкану, када је реч о сукобу у Украјини, њихови политички ставови су изражено супротстављени. Тако су Северна Македонија и Албанија, без детаљних анализа, прихватиле у целости политику евроатлантске заједнице према Руској Федерацији, усвајајући и спроводећи све наметнуте пакете санкција.⁵³ Истовремено, Србија је одлучила да води политику усклађену са својим националним интересима која подразумева наставак европских интеграција, осуду оружаних дејстава на територији било које суверене земље, али и неувођење санкција Руској Федерацији, тако неприлагођавајући се политици ЕУ по овом конкретном питању.

Чини се да одлука Србије о неувођењу санкција Русији у овом тренутку не наноси никакву штету иницијативи Отворени Балкан, и поред размимоилажења ставова држава учесница по овом конкретном питању. Постоји сагласност о осуди оружаних дејстава на територији Украјине, али не по питању санкција. Намеће се питање каква је судбина Отвореног Балкана уколико се сукоб прошири, те се евроатлантско савезништво додатно учврсти, па се пројекти у оквиру

⁵² *Gubici na obe strane*, novaekonomija.com, <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-izdanja/gubici-na-obe-strane>, 1.3.2023.

⁵³ Митко Арнаудов, „Усклађивање државне спољне политике са спољном политиком Европске уније – пример Северне Македоније“, *Европско законодавство*, бр. 77-78, 2022, 298.

Отвореног Балкана доведу под знак питања као последица неуједначеног става држава учесница по питању санкција против Русије, али и због чињенице да су Северна Македонија и Албанија чланице НАТО. Иако се иницијатива Отворени Балкан реализује у договореном капацитету, постоји страх да би се могли јавити евентуални притисци од стране атлантских партнера на Скопље и Тирану да обуставе даљу и дубљу интеграцију, с обзиром на размимоилажњење са Београдом по питању санкција против Русије. Међународна политика је остала политика силе, где је Отворени Балкан као перспективна иницијатива у економском контексту, али без спољнополитичког синхронизитета међу свим чланицама, још увек рањив по питању дешавања у међународним односима. Ђукановић и Дашић сматрају да је основна тежња ових видова сарадње била везана за јачање економских веза између државних нивоа власти у појединим регионима, истакавши да је то углавном неизоставно било праћено и политичким, безбедносним и другим видовима сарадње.⁵⁴ Можда и пример украјинског сукоба представља добру основу за анализу о могућностима достизања пуне економске интеграције у оквирима Отвореног Балкана, уколико истовремено недостаје синхронизована политичка координација између држава учесница.

Закључак

Иницијатива Отворени Балкан представља одличну основу да се у актуелним међународним околностима, које одликује истовремена повезаност и фрагментираност, продуби регионална сарадња на пољу економије. У овом раду аргументовано је зашто је веома изазовно реализовати пуну економску интеграцију без истовремене усклађености држава учесница на политичким пољима. Битно је нагласити да би диверзификована економска и политичка интеграција представљала добар корак у смеру међународне позиционираности земаља региона, те јачања њиховог утицаја и значаја у међународним односима. Државе које не располажу великим потенцијалима моћи углавном немају капацитете за самостално вођење спољне политике, односно смисао њихових политика базира се на постизању и очувању унутрашње стабилности. За такве државе креирање политике условљено је успостављеном равнотежом интереса великих сила и политичком артикулацијом и заштитом националних интереса, па су тиме принуђене да се прилагоде спољнополитичким доктринама великих сила, као и спољнополитичким стратегијама регионалних сила.

⁵⁴ Драган Ђукановић и Марко Дашић, „Моделирање регионалне сарадње на Балкану након 1999. године: европска искуства и њихова примена”, *op. cit.*, 618.

У том контексту, мале државе које имају ограничене капацитете у спољнополитичком деловању, попут Србије, Северне Македоније и Албаније, уживале би значајну компаративну предност у међународним односима уколико би у оквирима Отвореног Балкана успеле да унапреде и политичку координацију, поред економске компоненте. Кроз креирање, представљање и заступање заједничке спољне политике постале би знатно видљивије на путу европских интеграција и респектабилнији партнер. Тиме би процес економске интеграције учиниле вероватнијим и изводљивијим, а чињеница да би на међународној позорници биле позициониране као јединствен глас учиниле би своје спољнополитичке циљеве достижнијим и реалнијим. Потенцијали сарадње ове три државе на пољима политике у контексту европских интеграција и остваривања кључних спољнополитичких циљева, као и на пољима безбедности у контексту безбедносних изазова који одавно нису традиционални и ограничени само на једну државу,⁵⁵ допринеће креирању свепожимајућег поверења између ова три актера на Западном Балкану. Такав процес би изнедрио двоструке бенефите: с једне стране, допринео би реалној економској интеграцији у форми јединственог тржишта, услед креирања чврстог поверења, док би, с друге стране, допринео атрактивности ове иницијативе за остале актере на Западном Балкану који још немају јасан став по питању интеграција у оквиру ове иницијативе, или одбијају исту кроз политичке и популистичке ставове. У савременим међународним односима модел регионалне сарадње попут Отвореног Балкана представљају отворену могућност за економску интеграцију, али и за политичку синхронизацију држава учесница. Потенцијални модели таквог регионализма представљају могућност која вишеструко може да допринесе овим земљама: прво, да би се постигла економска атрактивност на широј светској равни, јер величина тржишта исто чини атрактивнијим по економској логици; у политичком смислу поспешила би се шанса за реализацију спољнополитичких циљева, поготово када је реч о малим и микро државама, какве су тренутно државе учеснице Отвореног Балкана; и треће, у безбедносном контексту интеграција би допринела снажнијем суочавању и решавању модерних безбедносних изазова који превазилазе постојеће националне и државне границе, те често имају сличан интензитет непосредних и посредних ефеката и последица.

⁵⁵ У документу усвојеном у Охриду напоменуто је да је нужно јачање сарадње у области прекограничне безбедносне сарадње, а зарад спречавања „транснационалног криминала и у области борбе против тероризма“. Више видети на: “WB6 Ohrid Summit – 10 November 2019: Accelerating the Implementation of the EU Four Freedoms in the Western Balkans”, *op. cit.*

Библиографија

- Анализа: „Отворени Балкан” се може показати као лоша идеја, Anadolu Agency, Интернет: <https://www.aa.com.tr/ba/analiza-vijesti/analiza-otvoreni-balkan-se-mo%C5%BEe-pokazati-kao-lo%C5%A1a-ideja/2618782>, 12.7.2022.
- Арнаулов, Митко, „Усклађивање државне спољне политике са спољном политиком Европске уније – пример Северне Македоније”, *Европско законодавство*, бр. 77–78, 2022, 291–304.
- Brown, Chris & Kirsten, Ainely, *Understanding International Relations – 3th edition*. Palgrave, Mac Millan, New York, 2005.
- Врачар, Милинко и Ђурчић, Милица, „Војна неутралност Републике Србије као стратегијска категорија”, *Српска политичка мисао*, 2023, 41–65.
- Вучић, Заев и Рама потписали декларацију о слободном протоку робе и људи, Радио Слободна Европа, <https://www.slobodnaevropa.org/a/vucic-zaev-rama-novi-sad/30209132.html>. од 10. октобра 2019, 16.7.2022.
- Гајић, Саша, „Моћ у савременим међународним односима”, *Нова српска политичка мисао*, 2006, бр. 1–4, 157–170.
- Група за људска права тврди да ‘Отворени Балкан негативно конкурише Берлинском процесу’, Радио Слободна Европа, <https://www.slobodnaevropa.org/a/zb6-otvoreni-balkan-berlinski-proces/31902891.html>, 2.7.2022.
- Deibel, Terry L., *Foreign Affair Strategy – Logic for American Statecraft*, Cambridge University Press, New York, 2007.
- Dodik: Džaferović i Komšić ponovo odbili da podrže Otvoreni Balkan, Politika, <https://www.politika.rs/sr/clanak/512709/Dodik-Dzaferovic-i-Komsic-ponovo-odbili-da-podrze-Otvoreni-Balkan>, 22.8.2022.
- Ђукановић, Драган и Ђорђевић, Бранислав, „Мали Шенген – концепт, имплементација и контроверзе”. *Међународни проблеми*, vol. LXXII, бр. 3, 2020, 595–618.
- Ђукановић, Драган и Дашић, Марко, „Моделирање регионалне сарадње на Балкану након 1999. године: европска искуства и њихова примена”, *Међународни проблеми*, бр. 4, 2021, 617–636.
- Ђукановић, Драган и Крстић, Милан, „Регионална сарадња на Западном Балкану – дугорочно чекање на чланство у Европској унији и/или „Балканска унија”, *Српска политичка мисао*, vol. 71, бр. 1, 2021, 9–26.
- EU trade relations with Russia. Facts, figures and latest developments, The European Commission’s trade department, https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/russia_en, 18.7.2022.

- Gubici na obe strane*, novaekonomija.com, <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-izdanja/gubici-na-obe-strane>, 1.3.2023.
- Joint Declaration By The President of the Republic of Serbia, Prime Minister of the Republic of Albania and the Prime Minister of the Republic North Macedonia On Implementing The EU Four Freedoms in the Western Balkans*, Привредна комора Србије, https://api.pks.rs/storage/assets/Deklaracija_Novi_Sad1.pdf, 12.7.2022.
- Keohane, Robert, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984.
- Keohane, Robert & Nye, Joseph, *Power and Interdependence*, Longman, Boston, 2011.
- Кораћ: Отворени Балкан све више подсећа на идеју великосрпског и великоалбанског пројекта*, Политички.ба, <https://politicki.ba/vijesti/korac-otvoreni-balkan-sve-vise-podsjesa-na-ideju-velikosrpskog-i-velikoalbaniskog-projekta/20403>, 7.7.2022.
- Курти: Нема „Отвореног Балкана“ са затвореном Србијом; Неучествовање на самиту у САД није смак света*, Ekonomijaonline.com, <https://kossev.info/kurti-nema-otvorenog-balkana-sa-zatvorenom-srbijom-neucestvanje-na-samitu-u-sad-nije-smak-sveta/>, 11.11.2022.
- Курти: Западном Балкану треба Берлински процес за напредак ка ЕУ*, Al Jazeera Balkans, <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2022/7/5/kurti-zapadnom-balkanu-treba-berlinski-proces-za-napredak-ka-eu>, 10.7.2022.
- Krejčí, Oskar, *Mezinárodní politika*, Прага, Ekopress, 2010 према: Душан Пророковић, *Регионална безбедност и теорија реализма: Студија случаја Арктик*, Докторска дисертација, Факултет безбедности, Београд, 2017.
- Лакићевић, Ана, „Околности оснивања, развој и облици сарадње држава Бенелукса“, у Драган Ђукановић (ур.), *Међудржавни форуми за сарадњу у Европи: упоредни модели*, Институт за међународну политику и приведу, Београд, 2007, 53–67.
- Мијалковић, Саша, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015.
- Милићевић-Пророковић, Јелена, Либерални институционализам, у М. Липовац, Д. Живојиновић (ур.), *Међународна безбедност: теоријски приступи*, СИЦ и Академска књига. Београд, 2014, 179–196.
- Највећи трговински партнер Србије у 2021. години*, ЕУ у Србији – Трговина, <https://europa.rs/trgovina/>, 3.3.2023.
- Навари, Корнелија, „Либерализам“, у П. Вилијамс (ур.), *Увод у студије безбедности*, Службени гласник и Факултет безбедности, Београд, 2008, 71–89.
- Nye, Joseph, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004.

- Османи и Пендаровски изразили резерве према иницијативи 'Отворени Балкан', Радио Слободна Европа, <https://www.slobodnaevropa.org/a/otvoreni-balkan-osmani-penderovski/31610480.html>, 15.12.2022.
- „Отворени Балкан” – перспектива или клопка за национални интерес, Глас Српске, <https://www.glassrpske.com/cir/plus/teme/otvoreni-balkan-perspektiva-ili-klopka-za-nacionalni-interes-ocuvanje-identiteta-sa-manjim-trokovima/452614>, 22.1.2023.
- Потписани споразуми и документа у оквиру иницијативе Отворени Балкан, Привредна комора Србије, <https://pks.rs/open-balkan-sporazumi/potpisani-sporazumi>, 6.7.2022.
- Protesti u Tirani zbog dolaska Vučića, Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/tirana-protesti-vu%C4%8Di%C4%87-otvoreni-balkan/31618133.html>, 22.8.2022
- Пут ка четири слободе, Привредна комора Србије <https://pks.rs/open-balkan>, 16.7.2022.
- Rama, Vučić i Zaev otvorili samit inicijative Otvoreni Balkan, Pregovori o pregovorima/Beogradska otvorena škola, <https://eupregovori.bos.rs/progovori-o-pregovorima/vesti/291/3875/rama-vucic-i-zaev-otvorili-samit-inicijative-otvoreni-balkan.html> 22.8.2022.
- The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), *Gross Domestic Product*, <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=1163>, 16.8.2022.
- Thorhallsson, Baldur & Sverrir, Steinsson, *Small State Foreign Policy*, Oxford Research Encyclopedia of Politics, University of London, 2017.
- Tmušić, Marko & Rapačić, Stevan, “The ‘Open Balkan’ initiative: an outward-directed populism”, *The Review of International Affairs*, vol. LXXIII, no. 1186, 5–31.
- Trapara, Vladimir, “Critique of the critique: why realist opponents of liberal hegemony miss the target?”, *The Review of International Affairs*, vol. LXXIII, no. 1185, May–August 2022, 5 Steinsson, 26.
- Turković: Verujemo u Berlinski proces, nisu potrebne nikakve nove inicijative, Kosovo online, <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/turkovic-verujemo-u-berlinski-proces-nisu-potrebne-nikakve-nove-inicijative-20-1>, 23.1.2023.
- Симић, Драган, *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Јавно предузеће службени лист СРЈ и Факултет политичких наука, Београд, 2002.
- Steans, Jill, Pettiford, Lloyd, Diez, Thomas & El-Anis, Imad, *An Introduction to International Relations Theory*, Pearson, London – Milan, 2010.

Страхују од стварања алтернативе чланству у ЕУ, Вијести, <https://www.vijesti.me/svijet/balkan/563882/strahuju-od-stvaranja-alternative-clanstvu-u-eu>, 8.7.2022.

Surlić, Stefan, Lazarević, Andrijana, Kolarski, Ljiljana, "Integration vs Sovereignation. The „Open Balkan“ in the framework of status and identity disputes", *Srpska politička misao*, vol. 3, no, 77, 2022, 57–78.

Црна Гора тренутно није заинтересована за Отворени Балкан: Приоритет заједничко тржиште под окриљем ЕУ, Вијести, <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/562428/crna-gora-trenutno-nije-zainteresovana-za-otvoreni-balkan-prioritet-zajednicko-trziste-pod-okriljem-eu>, 12.7.2022.

Шевкушић, Славица, „Квалитативна студија случаја у педагошким истраживањима: сазнајне могућности и ограничења“, *Зборник института за педагошка истраживања*, vol. 40, бр. 2, 2008, 239–256.

Waltz, Kenneth, *Theory of International Politics*, University of California, Berkley, 1979.

Додатак 1: Споразуми потписани у оквирима иницијативе Отворени Балкан

Меморандум о разумевању о трговинским олакшицама – потписан у јулу 2021. године. Дефинише области сарадње који би довели до трговинских олакшица. На основу овог Меморандума, ПКС је направио Мапу пута за реализацију Меморандума о разумевању.

Меморандум о разумевању о радним дозволама – потписан у јулу 2021. године. Представља оквир за рад на омогућавању слободног приступа тржишту рада за све грађане Албаније, Северне Македоније и Србије под једнаким условима које имају грађани у тој држави.

Меморандум о разумевању о сарадњи у катастрофама – потписан у јулу 2021. године. Пружа оквир за бржу и несметану сарадњу Албаније, Северне Македоније и Србије у случајевима катастрофа и природних непогода.

Споразум о условима за слободан приступ тржишту рада на Западном Балкану – потписан у децембру 2021. године. Омогућава да сваки грађанин ове три земље може да има приступ тржишту рада под истим условима као локално становништво.

Споразум о међусобном повезивању шема за електронску идентификацију грађана Западног Балкана – потписан у децембру 2021. године. Омогућава поступак за слободан приступ тржишту рада. Сваки грађанин који се обрати својој локалној е-Управи и затражи да му се изда Отворени Балкан ИД број, на основу којег тај грађанин може слободно приступити тржишту радне снаге било где у оквиру

Отвореног Балкана. ОБ ИД број је тако осмишљен да он осим за потребе слободног приступа тржишту рада може да послужи и за друге, будуће услуге у оквиру иницијативе ОБ.

Споразум о сарадњи у области ветерине, безбедности хране и исхране и фитосанитарној области на Западном Балкану – потписан у децембру 2021. године. Споразум регулише низ корака који за циљ имају да царинске, тј. увозно извозне процедуре у домену фитосанитарних и ветеринарских инспекција буду брже, узајамно признавање сертификата издатих са установљених листа лабораторија три стране. Циљ споразума је да убрза проток пољопривредне робе смањења непотребних трошкова.

Споразум о међусобном признавању сертификата овлашћених привредних субјеката за безбедност и безбедност (АЕОС) између Албаније и Северне Македоније – потписан у децембру 2021. године.

Споразум о међусобном признавању сертификата овлашћених привредних субјеката за безбедност и безбедност (АЕОС) између Албаније и Србије – потписан у децембру 2021. године.

Два споразума заједно са претходно потписаним Споразумом исте садржине између Србије и Северне Македоније, имају за циљ да за овлашћене привредне субјекте буде мање застоја на границама и да роба пореклом из ОБ, уколико није штетна по здравље, слободно пролази тј. са минималним задржавањима на граници.

Споразум о сарадњи акредитационих тела – потписан у децембру 2021. године. Споразум даје правну основу да ова важна тела сарађују, усклађују своје стандарде што ће довести до хармонизације стандарда и аутоматског међусобног признавања сертификата.

Споразум о међусобном признавању академских квалификација – потписан у јуну 2022. године. Споразум омогућава лакши приступ тржишту рада кроз бржи и ефикаснији поступак међусобног признавања академских квалификација за грађане Отвореног Балкана.

Споразум о разумевању о сарадњи у области туризма на Западном Балкану – потписан у јуну 2022. године. Споразум дефинише сарадњу у области туризма и то кроз могуће видове сарадње у домену хармонизације регулаторног оквира који ће омогућити признавање туристичких агенција, оператера, затим промовисање јединственог туристичког производа, нових туристичких рута, заједничких наступа на сајмовима, конференцијама, а за потребе даље координације оформиће се и Заједничка радна група која ће доносити двогодишње планове рада.

Споразум о разумевању о сарадњи у области културе – потписан у јуну 2022. године. Споразум регулише могуће видове сарадње у области културе између институција три стране кроз заједничке позиве за

финансирање пројеката, регулише лакшу мобилност уметника у оквиру ОБ и питање боравишта итд.

Споразум о разумевању о сарадњи у области пореских администрација на Западном Балкану – потписан у јуну 2022. године. Споразум даје оквир за сарадњу Пореских управа у домену дељења знања, искустава, добрих пракси, поспешивању наплате пореза, заједничког рада на сузбијању утаје пореза у оквиру ОБ итд.